

**МИНИСТАРСТВО ИНДУСТРИЈЕ,
ЕНЕРГЕТИКЕ И РУДАРСТВА**

**СТУДИЈА О ОЧУВАЊУ СТАРИХ ЗАНАТА
У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ**

Бања Лука, децембар 2011. године

У изради Студије о очувању старих заната у Републици Српској кориштени су резултати теренских истраживања и материјали Музеја Републике Српске по основу уговора број 05.04/312- 45-3/11 од дана 04.11. 2011. године који је одобрен од стране Владе Републике Српске.

Садржај

УВОД	4
1. ПОЈЕДИНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РАЗВОЈА ЗАНАТСТВА	5
1.1. ЗАНАТИ У ВРЕМЕНУ ПРОШЛОМ	5
1.2. ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА У ЗАНАТСКОЈ ПРОИЗВОДЊИ.....	6
2. ЗАНАТСКА ДЈЕЛАТНОСТ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	6
2.1. ЗАКОНСКА РЈЕШЕЊА – НАЈВАЖНИЈИ ЕЛЕМЕНТИ	6
2.1.1. <i>Подјела заната</i>	7
2.1.2. <i>Оснивање занатске радње</i>	9
2.2. ПОКАЗАТЕЉИ СТАЊА – СТРУКТУРА И БРОЈ.....	9
2.3. ПЕРСПЕКТИВНИ СТАРИ ЗАНАТИ	10
2.3.1. <i>Ковачки занат</i>	10
2.3.2. <i>Казанџијски занат</i>	11
2.3.3. <i>Ђурчијски занат</i>	12
2.3.4. <i>Ђумурџијски занат</i>	12
2.3.5. <i>Бачварски занат</i>	13
2.3.6. <i>Домаћа радиност</i>	13
2.4. ПОДРШКА ЗАНАТСТВУ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	14
3. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ ПРАКСЕ У ОКРУЖЕЊУ	15
3.1. UNESCO.....	15
3.2. ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	16
3.3. СРБИЈА.....	16
3.4. ХРВАТСКА	17
3.5. СЛОВЕНИЈА.....	17
4. SWOT АНАЛИЗА СА ПРИКАЗОМ МОГУЋИХ РЈЕШЕЊА УЧЕНИХ ПРОБЛЕМА	18
4.1. SWOT АНАЛИЗА	18
4.2. МОГУЋА РЈЕШЕЊА	18
4.2.1. <i>Неконкурентност производа старих заната</i>	19
4.2.2. <i>Ограничен приступ тржишту</i>	19
4.2.3. <i>Недовољна промоција старих заната</i>	20
4.2.4. <i>Недовољна подршка</i>	21
5. ПРЕДЛОЖЕНЕ МЈЕРЕ ЗА ОЧУВАЊЕ СТАРИХ ЗАНАТА	22

Увод

Министарство индустрије, енергетике и рударства је Програмом рада Владе Републике Српске за 2011. Годину, предвидјело израду **Студије о очувању старих заната** (у даљем тексту: Студија) са циљем јачања заштите културне баштине заједно са осталим заинтересованим странама. Студија садржи приказа тренутног стања са приједлогом мјера за очување старих заната и побољшање стања у овој области, креирања нових радних мјеста кроз стварање производа намијењених јачању туристичке понуде. Студија може послужити при стварању основе за предлагање наших старих заната за листу UNESCO-а у циљу њихове заштите као и кандидовања за пројекте који би се могли финансирати из европских фондова.

Основни циљ израде Студије је да се укаже на занате који имају дугу традицију на нашим просторима и имају производе који су тржишно интересантни и могуће их је укључити у туристичку понуду. При изради Студије су кориштени подаци из јединица локалне самоуправе резултати теренског истраживања Музеја Републике Српске. Истраживање је проведено у склопу пројекта Стари занати у Републици Српској са циљем прикупљања података, документовања начина израде и објављивање публикације о старим традиционалним занатима. Средином наредне године планирано је издавање публикације „Стари занати у Републици Српској (Стари занати – трајне вриједности)“ која ће представити наше занате, домаћој и међународној јавности.

Стари занати, кроз традиционални начин израде производа и специфичности појединих подручја утканих у њих, чувају и његују посебност и традицију Републике Српске. Знања и вјештине старих заната, преносе се са генерације на генерацију, пружајући осјећај континуитета које заједнице, групе и појединци, препознају као дио свог идентитета и културне баштине. Својим постојањем стари занати подстичу и промовишу поштовање према културној разноликости и креативности. Данас ови занати под незадрживим налетом серијске производње, полако али сигурно нестају.

Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине, усвојена у Паризу 2003. године у оквиру UNESCO-а, свједочи о забринутости али и одлучности земаља потписница да осигурају очување нематеријалног културног наслеђа¹, укључујући и старе занате, које се налази на њиховој територији. Босна и Херцеговина је 2009. године постала потписник Конвенције о заштити нематеријалне културне баштине, али је досад мало урађено на њеном провођењу.

Индустријализација и дугогодишње занемаривање су само неки од фактора који су довели старе занте на сам руб постојања. Подршка занатству је недовољна и можемо рећи да не постоји. Недостатак средстава за почетне пословне активности, средстава за набавку опреме и обуке за почетак и ефикасније начине рада, недостатак тржишта, слабо развијен туризам и недостатак интереса младих само су неких од проблема са којима се сусрећу постојеће занатлије и они који би то жељели бити. Без подршке стари занати немају шансу да опстану и то су показала свјетска и европска искуства.

И поред небројених препрека, несхватања и оспоравања, виталност, таленат и вјештина појединих даровитих појединаца и мајсторских радионица и даље налазе пут својим производима до заинтересованих купаца и јавности.

---

¹ „Нематеријално културно наслеђе“ означава праксе, представке, изразе, знања, вјештине, као и повезане инструменте, објекте, артефакта и културне просторе, које заједнице, групе и у неким случајевима, појединци, признају као дио свог културног наслеђа.

Обнова старих заната, је обавеза према преузетим међународним уговорима али изнад свега је обавеза према нашој прошлости и будућности. Стање у коме се сада налазимо намеће потребу обнове и чувања старих заната јер само сачувани, заштићени, ревитализовани и туристички валоризовани стари занати могу допринијети очувању културно-историјског наслеђења Републике Српске. Израда ове Студије, као истраживачког документа, је само једна од мјера коју је потребно предузети како би се створили услови за значајнији искорак у овој области.

1. Поједине карактеристике развоја занатства

Ријеч занат је арапског поријекла (сан`ат) која је у наш језик преузета од турске ријечи *санат* у значењу мајсторија, вјештина или знање². Вјештина обраде сировина или пружања услуге која лежи у основи сваког заната, била је важна привредна грана старих урбаних насеља или допунско привређивање у сеоским заједницама.

Основна карактеристика је израда функционалних и декоративних производа, али и предмета који имају религиозну и духовну димензију (иконопис, израда музичких инструмената и сл.). Занати су обично засновани на традиционалним знањима и технологијама уз употребу природних материјала (дрво, керамика и сл.) у процесу производње уз изражену креативност и иновативност мајстора. Многи називи заната су остаци из турског доба, нарочито они који у свом називу имају слово „ц“.

1.1. Занати у времену прошлом

Рад и привређивање отворили су човјеку путеве прогреса. Вријеме и искуство дали су човјеку вјештину да “што очи виде, руке ураде”, али и способност да се створи оно што никад нико није створио до тада. Појавом заната отпочела је друга велика подјеле рада, до одвајања занатства од земљорадње.

У градским срединама занати су се брже развијали и били су у рукама обучених мајстора, који су имали своје радионице и удружења. За разлику од градских, занати на селу су ријетко у рукама стручних занатлија, јер се лончарством, плетарством, качарством и другим занатима бавили вјештији сељаци, радећи тај посао у слободном времену.

Доласком Турака на ове просторе појављују се нови занати оријенталног поријекла који су били везани за градове: кујунџије, бравари, штављачи коже (табаци), ћурчије, казази, папучије, бербери, сапунџије, поткивачи, казанџије, сабљари, бозације и халвације. Обично су сви сродни занати били лоцирани у истој улици (сокаку) која је добијала назив по њима а продаја занатских производа се вршила у радњама и дућанима.

За разлику од града, по сеоским насељима био је знатно већи број ковача, воденичара и грнчара, као и осталих занатлија везаних за примитивнији начин живљења. Са развојем занатства у градовима се развила жива трговина. Осим у дућанима, промет занатских производа на недељном пазару или вашару одржаван је у свим градским, па и сеоским мјестима.

Крајем 19. вијека, потпадањем ових простора под власт Аустроугарске, долази до појаве нових заната али с друге стране и смањење тражње за занатским производима због појаве приступачније полуиндустријске и индустријске робе. Занатска производња постепено је

---

² Милан Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980. година стр. 312

слабила и одумирала, а у првим деценијама 20. вијека услужне дјелатности све више постају особеност градских и варошких занатлија. И поред тога само у Бања Луци је 1935. године постојало око 400 занатлија, који су се бавили са 70 различитих заната.

После Другог свјетског рата инсистирањем на масовној индустријској производњи и занемаривањем вриједности ручног рада, производи старих заната, традиционалне занатске алатке и инвентар појединих занатских радионица постају предмети музејских збирки и тавана. Они на тај начин постају сегмент материјалне културне баштине и свједочанство једног времена које је нестало у свеопштој модернизацији и глобализацији свакодневног живота.

1.2. Организација рада у занатској производњи

Занатска производња се одвијала у занатским радњама а посао су водили занатлије - **мајстори** који су за своје помоћнике имали шегрте и калфе. Занат, који је спој вјештине и умјетности, учио се годинама: шегрт (мајсторски ученик) полагао је испит за калфу (мајсторски помоћник), а калфа за мајстора.

Шегрт је дијете – ученик који код мајстора изучава занат. Обично је мајстор примао дијете, уз договор са родитељима, да га учи занату. Шегрт би за услуге смештаја у породици мајстора и учење заната радио све што му укућани нареду. Данас би такав рад назвали робовским. Већином, мајстори су били строги и правични а шегрти су, и поред тешких услова у којима су живјели, са поштовањем и захвалношћу говорили о мајсторима од којих су учили занат. По завршетку шегртовања шегрти су, пред старјешинама еснафалагали за калфу.

Калфа је као мајсторски помоћник обично настављао да ради код мајстора код којег је изучио занат. За свој рад је примао плату (најамнину) као сваки радник у радном односу. Најамнина је исплаћивана као најамнина од времена или најамнина од комада. Најамнина од времена се одређивала као дневна, мјесечна, тромјесечна, полугодишња и годишња најамнина. Најамнина се повећавала сходно радном искуству калфе. Термин калфа је постојао до краја прве половине двадесетог вијека када га је замијенио термин квалификовани радник.

Калфа је, да би постао мајстор, морао полагати испит пред старјешинама **еснафа (комисија)**. Кандидат је одговарао на три питања у вези технологије израде предмета и морао је израдити своју рукотворину, коју је процјењивала комисија. Када се калфа произведе у мајстора, симболично му је припасана мајсторска кецеља и предато мајсторско писмо – **показаније**.

У заштити својих права мајстори су, да би ојачали преговарачку позицију, пред властима иступали као удружење занатлија (еснафи, цехови). **Удружења занатлија** су се бринула о школовању подмлатка, унапређењу заната, о члановима који нису могли више да привређују и рјешавању спорова између чланова.

2. Занатска дјелатност у Републици Српској

Стари занати у Републици Српској су регулисани Законом о занатско-предузетничкој дјелатности (“Службени гласник Републике Српске”, 117/11), у даљем тексту - Закон. Законом је одређено да „Посебан облик предузетничке дјелатности представља занатска дјелатност која обухвата занатску производњу, пружање занатских услуга, као и старе занате, умјетничке занате и домаћу радиност.“. Закон се примјењује од 01.01.2012. године.

2.1. Законска рјешења – најважнији елементи

У важећом Правилнику о одређивању послова који се сматрају умјетничким, старим и занатима и пословима домаће радиности (“Службени гласник Републике Српске”, број 44/02),

детаљно су наведени послови наведене групе заната. Законом је предвиђено доношење новог правилника којим ће се на нови начин уредити ова област.

2.1.1. Подјела заната

Посебан облик предузетничке дјелатности представља занатска дјелатност која обухвата занатску производњу, пружање занатских услуга, као и *старе занате, умјетничке занате и домаћу радиност*. Занатска производња је производња мањих серија производа уз коришћење машина и техничке опреме на начин који нема обиљежја индустријске производње. Занатске услуге обухватају поправку и одржавање производа, уређаја, објеката, као и вршење личних услуга. Данас у занате у ширем смислу убрајамо и аутомеханичаре, столаре, лимаре и многе друге чије је постојање везано за градску средину.

Једна од могућих подјела заната која је битна за израду ове Студије је подјела на **традиционалне занате** и остале занате.

Обиљежје традиционалних заната је да су њихови производи представљали основ опстанка сваке сеоске породице у прошлости. Њихово обављање је захтијевало посебно познавање занатских вјештина и умијећа у изради производа, уз претежно учешће ручног рада, под условима и на начин којим се чува традиционално народно стваралаштво. Производи израђени на тај начин симболизују културни идентитет људи и крајева у којима су настајали.

Данас под појмом **традиционалних заната** подразумевамо **старе занате и домаћу радиност**. Док су **стари занати** обично значили успостављање одређеног облика радионице за производњу производа намијењених тржишту која је радила у току цијеле године, **домаћа радиност** је више била намијењена за израду рукотворина намијењених личној употреби и то у периоду када је занатлија имао предах од пољопривредних радова. Та разлика је видљива у важећим законским рјешењима која прописују да је за обављање старих заната потребно имати пословни простор за разлику од домаће радиности која се може обављати без њега.

Умјетнички занати су у блиској вези са традиционалним занатима с том разликом да је њихов развој везан за градске средине, да имају одређену умјетничку вриједност и да инспирацију могу да налазе и у традицији.

Стари занати

Законом је прецизирано да се старим занатима, сматрају дјелатности израде и дораде предмета претежно ручним радом, под условима и на начин којим се чува и одражава израз традиционалног народног стваралаштва, знања и вјештина. Према важећем правилнику у старе занате убрајамо следеће занате:

1. Израда ситне металне галантерије,
2. Израда гребена и брда за ткање,
3. Израда народних музичких инструмената,
4. Ткање ћилима, тепиха и платана,
5. Казанџијски,
6. Каменорезачки,
7. Качарски,
8. Ковачко-поткивачки,
9. Израда метли и других сличних производа,
10. Кломпарски и папуџијски,
11. Услужно печење ракије на традиционалан начин,
12. Израда млинских каменова и брусева,
13. Бачварски,
14. Јорганџијски,
15. Дрводјелски,

16. Ужарски и гајтанџијски,
17. Корпарско-плетарски,
18. Воскарско-медичарски,
19. Кречарски и ћумурџијски,
20. Дрндарски и вуновлачарски,
21. Сарачки.

Видљиво је да постојећа листа заната не садржи све занате којима се занатлије у Републици Српској баве. У сарадњи са Музејом Републике Српске потребно је ревидирати постојећи правилник и допунити постојећу листу заната. Приликом израде новог правилника потребно је консултовати и локалне заједнице како би се укључили и они мало познати занати који су специфични за одређену средину.

Домаћа радиност

Закон под **домаћом радиношћу** сматра дјелатност израде, дораде и оплемењивања предмета код којих преовладава ручни рад и услуге у домаћинству. Међутим, Правилником је регулисано да се под домаћом радиношћу сматрају послови израде, дораде и оплемењивања предмета код којих преовладава ручни рад који имају естетско обиљежје изражено народном умјетношћу. Евидентно је различито дефинисање појма домаћа радиност која је узроковала различита тумачења у примјени.

У пракси се код нас под овим појмом најчешће подразумева текстилна радиност чији су носиоци углавном женски чланови домаћинства који су израђивали предмете за потребе домаћинства (рукотворина), а у мањој мјери за потребе тржишта. У данашњем времену ова дјелатност је тржишно интересантна, нарочито када је повезана са туристичком понудом. Ручно ткана одећа са традиционалним мотивима („етно стил“) уобичајен је дио колекције многих модних дизајнера док прекривачи за кревете, завјесе и други ручно ткани предмети све више постају дио савременог ентеријера.

Важећим правилником су регулисани послови домаће радиности и то:

1. Плетење и штрикање,
2. Ткање,
3. Хеклање,
4. Вез разних текстилних производа,
5. Израда сувенира, Израда народних ношњи,
6. Израда производа дрвене домаће галантерије (вретена, преслице и сл.).

Умјетнички занати

Закон под **умјетничким занатима** сматра дјелатности обликовања племенитих материјала, камена, метала, текстила, стакла и других материјала, при чијој изради долази до изражаја лични укус и вјештина произвођача по замисли или нацрту ствараоца или другог лица. Умјетнички занати су претежно везани за градске средине и у значајној мјери инспирацију налазе у традицији. Са тржишног аспекта ови занати су и данас тражени за разлику од већине традиционалних заната. Одликује их израда уникатних предмета уз висока естетска и декоративна својства уз коришћење нових технологија и начина обраде материјала и предмета, чиме у извјесној мјери утичу на савремени умјетнички дизајн. Занати у оквиру ове подјеле су:

1. Израда таписерија и других умјетничких ткања,
2. Умјетничка обрада камена, стакла, глине, керамике, гипса и сличних материјала,
3. Израда филиграна,
4. Умјетничка израда предмета од кованог гвожђа, бакра и других метала,
5. Сликање на свим врстама подлоге,
6. Умјетнички вез,

7. Израда у дрвету умјетничких мозаика, интарзија и дубореза,
8. Израда стилског намјештаја,
9. Израда умјетничких фотографија,
10. Израда собних и других свјетиљки.

2.1.2. Оснивање занатске радње

У складу са Законом о занатско-предузетничкој дјелатности дјелатност старих и умјетничких заната потребно је регистровати код надлежног општинског органа за привреду. Предузетник, у смислу овог закона, јесте физичко лице које обавља предузетничку дјелатност у своје име и за свој рачун ради стицања добити, и као такав уписан је у регистар предузетника. Надлежни општински орган дужан је у року од пет дана издати рјешење о одобравању обављања дјелатности. Испуњеност услова за издавање рјешења проверава надлежни општински орган.

Предузетници који се баве старим и умјетничким занатима морају дјелатност обављати у пословном простору док предузетници који се баве домаћом радиношћу могу дјелатност обављати без пословног простора. Законом је предвиђено да предузетнику могу помагати чланови породичног домаћинства у обављању дјелатности старих заната, умјетничких заната и домаће радиности без заснивања радног односа, али искључиво у присуству предузетника

Законом о порезу на доходак („Службени гласник Републике Српске“, бр. 91/06, 120/08, 71/10 и 1/11), прописано је, између осталог, да предузетници који запошљавају до три радника („мали предузетник“) плаћају порез у износу од 2% од наплаћених услуга али не мањи од 50 КМ мјесечно и немају обавезу подношења завршног извјештаја о пословању. Лица која послују по истом Закону, а немају статус „мали предузетник“ плаћају порез по стопи од 10% на основицу наплаћених прихода.

Предузетници, оснивањем радње постају чланови Занатско-предузетничке коморе Републике Српске, која представља стручно-пословну асоцијацију која заступа и усклађује заједничке интересе предузетника.

2.2. Показатељи стања – структура и број

У 2011. години Министарство индустрије, енергетике и рударства је у сарадњи са надлежним општинским органима прикупило податке из 47 општина о регистрованим радњама које се баве дјелатношћу старих и умјетничких заната и домаћом радиношћу. Подаци не обухватају занатлије које се баве старим занатима, умјетничким занатима и домаћом радиношћу, а нису регистровани радњу која указује да се власник радње професионално бави дјелатношћу старих заната као основним занимањем у сврху стицања профита

Треба имати у виду да ови подаци нису коначни, јер због неажурности и некомплетности регистара предузетника није могуће са сигурношћу утврдити којим дјелатностима се предузетник бави као и да су многи предузетници престали да се баве овим пословима, а да своје радње нису одјавили. С обзиром на разлику у дефинисању домаће радиности и могућности да се иста може обављати уз помоћ чланова домаћинства без заснивања радног односа, у домаћу радиност уврштене су и друге дјелатности које је било могуће обављати без посједовања пословног простора. Такође, досадашњим законским рјешењем је било предвиђено уношење само назива дјелатности из којих није видљиво којим занатом се предузетник бави³, односно навођење обичајне формулације – израда и промет производа домаће радиности.

У наредној табели наведени су подаци из општина Републике Српске које на својој територији

³ Новим Законом је предвиђено уношење шифре и назива дјелатности у складу са Уредбом о класификацији дјелатности Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 119/10).

имају регистроване предузетничке радње у којима се обављају традиционални и умјетнички занати.

Табела 1: Регистроване предузетничке радње у 2011. години.

РБ	ОПШТИНА	ДОМАЋА РАДИНОСТ	СТАРИ ЗАНАТ	УМЈЕТНИЧКИ ЗАНАТ	УКУПНО
1.	Бања Лука	110	14	4	128
2.	Источна Илиџа	2			2
3.	Лопаре		6		6
4.	Мркоњић Град		3	1	4
5.	Приједор	18	12		30
6.	Братунац		2		2
7.	Милићи		3		3
8.	Пале		1		1
9.	Соколац		1		1
10.	Србац		2	1	3
11.	Теслић	1	6		7
12.	Угљевик		2		2
13.	Шамац		5		5
СВЕУКУПНО		131	57	6	194

Старим занатима се бави 57 радњи, умјетничким занатима само 6 радњи и 131 радња домаћом радиношћу. Од 57 радњи старих заната, 34 су каменорезачке радње које се баве израдом надгробних споменика. Треба напоменути да се у земљама у окружењу, израда надгробних споменика не убраја у старе занате због њиховог начина израде који се врши углавном на индустријски начин. Од 6 радњи које се баве умјетничким занатима чак четири послују у Бања Луци.

2.3. Перспективни стари занати

У даљем тексту представљамо старе занате и производе домаће радиности у Републици Српској који имају дугу традицију на нашим просторима, интересантни су за тржиште и могуће их је укључити у туристичку понуду. Подаци су плод теренских истраживања Музеја Републике Српске. Истраживање је проведено у склопу пројекта Стари занати у Републици Српској са циљем прикупљања података, документовања начина израде и објављивање публикације о старим традиционалним занатима.

2.3.1. Ковачки занат

Ковач је занатлија специјализован за обраду гвоздених металних предмета као што су капије од кованог гвозђа, разне решетке, намештај, скулптуре, оружје, украсни и сакрални предмети, кухињски прибор и алат. Уопштено говорећи, ковачи се не баве обрадом метала који није гвозђе, као што су калај, бронза, бакар и слично. Њиховом обрадом се баве само уско специјализоване занатлије. Због релативно брзог рђања гвозђа у почетку, ковачи готово да

нису правили декоративне предмете.⁴ Почетком 20. века спектар производа ковача је био веома широк и обухватао је:

- пољопривредне алатке: плугове, раонике, дрљаче, мотике, ашове, лопате, српове, косе, виле, грабуље, брадве, трнокопе
- предмете за огњиште: вериге, саџаке, прекладе, ватраље, машице, вршнице
- предмете за домаћинство: ножеве, бритве
- разне друге ковачке производе: клепетуше, металне делове за кола, грађевинске ексере, потковице, сјекире, кесере, сврдла, кланфе, потковице за коње и волове, мачеве и ножеве.

Ковачки занат се развијао у оним крајевима гдје се вадилa и прерађивала жељезна руда. У Републици Српској центри тога заната били су: Мајдан код Мркоњић Града, Бронзани Мајдан и Стари Мајдан код Санског Моста. Један од најстаријих производа ковачког заната на територији Републике Српске је **коса за ручно кошење траве „варцарка“**, која је добила име према некадашњем називу Мркоњић Града – Варцар Вакуф. У зависности који је мајстор израдио ову косу оне се још називају „зонићке“, „бухићке“ и сл. Истраживачи попут Хамдије Крешевљаковића, о датирању овог заната наводе да је ковачки занат у мркоњичком крају веома стар и да сеже још у праисторијско доба док је у самом Мркоњић Граду почео да се развија почетком деветнаестог вијека.

Вјештину у каљењу и ковању овог производа ковачи Мркоњић Града довели су до савршенства а према подацима из архива у 1935. години у Мркоњић Граду је било 28 регистрованих радионица, 1951. год. 30 радионица и овај тренд се одржао скоро до краја 20. вијека. Косе из Мркоњић града су до осамдесетих година двадесетог вијека, продаване на цијелој територији тадашње СФРЈ, а велики број коса продаван је и у иностранству. До средине двадесетог вијека у Мркоњић Граду је ковано и продавано између 5000 и 8000 коса. Данас се косе „варцарке“ највише продају на пијацама у Мркоњић Граду и Бања Луци као и на разним косачким такмичењима у Босни и Херцеговини, Србији и Црној Гори.

Данас се овим занатом у Мркоњић Граду баве тројица регистрованих мајстора: Ђуро Милановић, Ахмо Зонић и Милорад Сладојевић а у селу Мајдан има још 6 ковачких радионица. Иако није исплативо израђивати косе, они чувају умјеће, знање и вјештине у изради овог производа, које се преносе из генерације на генерацију већ деценијама.

Како је потражња за косама у данашњем времену веома мала, годишња производња износи само неколико стотина коса, ови ковачи покушавају да се преоријентишу на производњу других производа, попут умјетничких предмета од кованог гвожђа (коване ограде) и пољопривредних алатки и сл. који су тржишно интересантнији.

Производе ових радионица могуће је понудити преко поклон продавница на интернету, а саме радионице се могу уврстити у туристичке руте које би биле интересантне за туристе.

2.3.2. Казанџијски занат

Казанџија је занатлија специјализован за обраду бакра и израду разних употребних предмета за спремање хране. Назив је настао од речи казан која је турског поријекла, а означава основни суд који казанџије производе. Најпознатији производи су џезве и казани за печење ракије. Казан од 100 литара, израђује се ручно од чистог бакра, за шта је потребно петнаестак дана мукотрпног рада и много вештине да би се исковао. Обрада бакра се врши загријавањем и хлађењем уз ковање, гдје се мијењају физичка и хемијска својства као и облик бакра. Занимљивост је да је у Новом Саду, далеке 1909. године, чувени новосадски казанџија Милан Т. Јовановић патентирао своју машину за ракију, што је био први званични патент у Србији.

⁴ <http://sr.wikipedia.org/wiki/Kovač>

Главни центри, овог заната, на данашњем простору Републике Српске били су у Бања Луци и Приједору, гдје се занат угасио до 50-тих година двадесетог вијека. У Теслићу, као мањем занатском центру, казанџијски занат сачувао се до данас. Казанџијски занат у овоме граду, почео је да се развија почетком двадесетог вијека, а 20-тих година отварају се и прве казанџијске радионице. Седамдесетих година, двадесетог вијека у Теслићу је постојало пет казанџијских радионица, док данас ради само једна, казанџијска радионица породице Кујунџић. У првим годинама постојања овога заната, казнаџије су се само бавиле услужним дјелатностима, као што је поправљање постојећег бакарног посуђа, док данас производе котлове (казане) за печење ракије, познате и по називу „машинац“.

Производња ових котлова се најчешће врши по наруџби, док се у ријеђим случајевима они продају и на пијацама у Теслићу, Челинцу, Котор Вароши и Бања Луци. Развојем сеоског туризма и уврштавањем процеса печења ракије у понуду, створила би се потражња за производима овог као и других заната (бачвари) што би значајно помогло ревитализацију села.

2.3.3. Ћурчијски занат

Ћурчија се бави израдом одјевних предмета од штављених јагњећих или овчијих кожа, са вуном окренутом унутра. Назив заната долази од речи „ћурак“ која означава кожни прслук од јагњеће коже са ошишаним крзном на унутрашњој страни. У неким дијеловима Србије и Републике Српске ћурак се зове гуњ, а понегде и кожух, кожув. За разлику од крзнара, који се бави скупоцјеним крзнима, правећи елегантне бунде, ћурчија прави прслуке. Ћурчијски занат је био развијен и у градским и у сеоским срединама. У градовима су се овим занатом бавиле школоване занатлије, док се по селима овим занатом баве самоуки мајстори.

Потражња за ћурчијским производима била је веома велика све до средине прошлог вијека, када због појаве јефтинијих индустријских производа нагло опада. Најзначајнији производи овога заната су кожунци (грудњаци, пршњаци) и шубаре.

Према писаним подацима у Бијељини, овај занат датира од краја 19 вијека. Између 30-тих и 40-тих година двадесетог вијека овим занатом, у Бијељини се бавило седам занатлија. Данас се овим занатом бави породица Дрвеница, чија је радионица отворена почетком 20-тог вијека. Они своје производе продају у својој радионици, али због мале потражње и слабе продаје, они се данас највише баве услужном дјелатношћу као што је поправка постојеће крзнене одјеће.

Одјевни предмети од коже су увијек били тржишно интересантни.

2.3.4. Ћумурџијски занат

Ћумурџија је занатлија који прави и продаје ћумур. Ћумур, настао паљењем, горењем и хлађењем дрвета у процесу који траје 10 до 12 дана, све до средине 19-ог вијека био је од изузетног значаја у рударству и металургији као потрошни материјал. Након средине 19-ог вијека, камени угаљ је потиснуо ћумур, због веће калоричности. Због тежине овог посла и све мање потражње ћумура, многе ћумурџије су одабрале ново занимање. Данас се ћумур најчешће користи у изради ковачких производа као и за припремања хране у ресторанима.

У општини Ново Горажде у селу Доња Поткозара, овим занатом се бави преко двадесет домаћинстава. Поред сточарства и пољопривреде, бављење овим занатом им је најзначајнији извор прихода. У Доњој Поткозари, овај занат се почео развијати средином двадесетог вијека и очувао се до данас. До осамдесетих година, ћумур није прављен у зиданим ћумуранама, већ је дрво затрпавано земљом и онда паљено. Данас се ћумур прави у зиданим ћумуранама, што много олакшава сам процес рада.

Ћумур који се производи у Доњој Поткозари веома ријетко се продаје по пијацама, најчешће се продаје на лицу мјеста. Највећа количина овог ћумура се производи по наруџбама. Производ

овог заната је у тијесној вези са угоститељством и представља незаобилазан додатак туристичкој понуди аутентичних јела нашег поднебља.

2.3.5. Бачварски занат

Бачвар је занатлија који прави бачве, бурад, каце и качице. Поред термина „бачвар“ користи се још и „пинтер“ и „качар“. Пинтер је вероватно повезан са англосаксонском мером за запремину тј. течност пинта, а качар за реч „каца“. Бурад, бачве, каце и качице су посуде у којима се држе вино, ракија, пиво (бурад, бачве) или сир, кајмак, купус, туршија (каца и качице). Данас се ове три дјелатности подводе под заједнички назив бачварски занат.

Овај занат се развио у крајевима богатим шумом и различитим врстама дрвета. Мајстори бачвари израђују разне врсте бачви, буради и друго ситније посуђе за воду, млијеко сир и ракију, од буковог, јеловог, храстовог и дудовог дрвета. Качарским занатом су се најчешће бавили вјештији сељаци а он им је био додатни извор прихода. Овим послом су се бавили с јесени кад престају радови у пољу и почиње са припремом зимнице. Појавом пластичне буради и ово занимање постаје ријеткост, мада добро вино и остала алкохолна пића и даље сазријевају искључиво у дрвеним бурадима.

У Горњим Гаревцима у општини Приједор, овај занат није био толико развијен и није имао облике професионалног бављења. Међутим, након рата у Хрватској у Горње Гаревце, је као избјеглица дошао Стево Врач, професионални бачвар из Дарувара и почео се бавити овим занатом. Најзначајнији производи овог занатлије су разне врсте бачви, плоске за ракију и ардовићи. Највише производа се израђује према наруџби а такође врши продају и на пијацама у Приједору и Бања Луци, али у малом обиму.

Производе бачварског заната могуће је нудити индивидуалним купцима као и предузећима и радњама које се баве производњом природних алкохолних пића, као и угоститељским објектима.

2.3.6. Домаћа радиност

Домаћом радиношћу су се најчешће бавиле жене израђујући одјевне и украсне предмете ткањем, плетењем и везом.

Ткањем се, најчешће од вуне, израђивала женска и мушка одјећа, ћилими и други текстилни предмети неопходни за уређење сеоског дома. Прерада вуне се вршила на најједноставнији начин и све операције везане за добијање ћилима и топле одеће, рађене су ручно.

Осим ткања, жене су се бавиле и плетењем. Ручно *плетене* је било веома развијено. Претежно од вунене пређе, плеле су се чарапе, јелеци, џемпери и други одијевни предмети.

За *везење* се може рећи да је умјетност осликавања платна концем. Ручно везени радови могу украсити и оплеменити сваки простор, а осим тога могу се и урамити и ставити на зид као слика.

Успркос наглом развоју индустријске производње текстила у XX вијеку ручно израђени одјевни и украсни предмети као и израда уникатних тканина, скуповљених тепиха и данас има своје мјесто у туристичкој понуди.

Домаћу радиност његују удружења и појединци. Управо су они чувари традиције израде предмета ткањем, плетењем и везом и својим су радом отргнули заборављени облик кућне радиности и осигурали економску корист онима који се тиме баве.

Једно од таквих је и *Удружење жена Дуга* је прва невладина организација у Републици Српској основана са циљем повезивања младости и искуства, традиционалног и савременог, очувања

културног идентитета као темеља здраве породице у савременим условима живота. У Радионици “Дуга” жене кроз рад и дружење израђују ручне радове и сувенире у традиционалним техникама плетења, везења и ткања. Ови радови се продају у Етно галерији “Дуга” као јединствени етно сувенири и уникатни радови.

Власница *Домаће радиности “Р”*, *Раденка Јунгић* заједно са својом породицом, жели да сачува, унаприједи и представи богату традицију српског народа. Ради искључиво с природним материјалима и његује вез у покрстици и орнаментима, штитећи га руком рађеним рамовима од племенитог дрвета дивље трешње. Сувенири из ове радионице се налазе у домовима и институцијама цијењених и познатих људи, као што су Његова Светост Патријарх Српски Павле, Његова Светост Патријарх Јерусалемски, Хиландар, предсједник Србије Борис Тадић, градоначелник Атине, градоначелник Москве, градоначелник Солуна, Високи представник за БиХ, те многих других угледних личности. Оригинално извезене дипломе, гоблени, додијељени су као награде на међународном филмском и музичком фестивалу Кустендорф 2011. Раденка Јунгић је добитник престижног признања на Салону интелектуалне својине, истраживања и нових технологија Innova, Eureka Brussel 2011. године.

2.4. Подршка занатству у Републици Српској

Поред занатлија, за развој области старих заната у оквиру својих надлежности, заинтересовани су Министарства индустрије, енергетике и рударства, Министарства трговине и туризма, Министарства просвјете и културе, Занатско-предузетничка комора, Музеј Републике Српске, Туристичка организација Републике Српске, јединице локалне самоуправе, удружења предузетника.

Министарство индустрије, енергетике и рударства је ресорно надлежно за занатско-предузетничку дјелатност и очување старих заната, умјетничких заната и домаће радиности. У 2011. години у циљу подршке и побољшања стања на приједлог овог министарства усвојени су нови Закон о занатско-предузетничкој дјелатности и нова Стратегија развоја малих и средњих предузећа и предузетништва 2011-2015. У припреми је израда Правилник о дјелатностима које се сматрају старим и умјетничким занатима и домаћом радиности.

Министарство индустрије, енергетике и рударства заједно са Музејом Републике Српске и Министарством просвјете и културе учествује у изради и публиковању студије „Стари занати у Републици Српској (Стари занати – трајне вриједности)“. Ове институције су и финансијски подржале припрему овог документа у сљедећим износима: Министарство индустрије, енергетике и рударства 10.000 КМ и Министарство просвјете и културе са 7.000 КМ.

Поред наведеног, ово министарство је подржало и предузетничку радњу Домаћа радиност „Р“, суфинансирањем процеса заштите права интелектуалне својине производа на Свјетском салону „Brussels Innova / Eureka 2011“ у Бриселу, Белгија у износу од 10.000 КМ.

Занатско-предузетничка комора Републике Српске је самостална, стручно-пословна, невладина и непрофитна асоцијација која заступа и усклађује заједничке интересе предузетника. Дјелокруг рада обухвата, поред осталог, заштиту и унапређивање занатских дјелатности, старих и умјетничких заната и домаће радиности, издавање потврде о производима својих чланова и промоцију занатства. Комора је важан фактор повезивања предузетника и институција и других организација.

Музеј Републике Српске кроз своје редовну дјелатност врши истраживања старих заната прикупљајући знања о начинима производње и на тај начин чува знања и вјештине од заборава. Значајна је улога Музеја РС у промоцији старих заната кроз организовање изложби старих заната, издавање публикација, организовање радионица намијењених онима који желе да се професионално баве израдом производа старих заната као и онима који желе да сазнају

више о овим старим занатима. Исто тако, учешће стручњака музеја у изради законских и подзаконских прописа ће допринијети квалитету предложених рјешења. Средином наредне године очекује се и издавање публикације „Стари занати у Републици Српској (Стари занати – трајне вриједности)“ која ће представити наше занате, домаћој и међународној јавности

Туристичка организација Републике Српске је јавна установа владе РС, која ради на промоцији, унапређењу, очувању и заштити туристичких вриједности од интереса за Републику Српску гдје и стари занати чине значајан дио. У циљу промоције туристичке понуде пружена је подршка манифестацијама које имају велики пропагандни значај, обогаћују културни живот и утичу на продужетак туристичког боравка. Презентација ТОРС-а је мјесто за презентацију производа занатлија чиме се унапређује промоција туристичких вриједности, дестинација и производа Републике Српске. У циљу унапређења туристичке понуде потребно је боље повезивање занатлија и туристичких агенција а улога ТОРС је у томе незамјенљива.

Савремено доба, које нуди веће могућности за обнову традиционалних занатских вјештина кроз креативну економију и развој тржишта туристичких услуга, није утицало на ревитализацију старих заната у Републици Српској. Томе је доприњела недовољна подршка старим занатима чак и на локалном нивоу, који треба да буде најзаинтересованији за њихов опстанак и развој. Општи утисак је да не постоји изграђена свијест о потреби очувања старих заната, а недостатак средстава је само још један у низу проблема с којима се суочавамо у овој области. У таквом окружењу занатлије су препуштене саме себи, односно силама тржишта при чему највећи број заната полако али сигурно ишчезава.

3. Резултати анализе праксе у окружењу

3.1. UNESCO

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу) је специјална организација Уједињених нација основана са циљем да допринесе миру и сигурности подржавањем сарадње међу нацијама кроз образовање, науку и културу као метод поспјешивања универзалног поштовања правде, закона, људских права и основних људских слобода. UNESCO своје активности спроводи кроз пет програмских области образовања, природних наука, друштвених и хуманих наука, културе, комуникације и информисање.

У Паризу 2003. године је донесена Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине. Овом Конвенцијом је утврђена сврха заштите нематеријалне културне баштине и подручја њеног манифестовања, као и обавезе држава да предузму мјере ради њене одрживости, а нарочито да: изврше идентификацију (попис); усвоје политику промовисања; унапређују научне, техничке и умјетничке студије, као и истраживачке методологије; усвоје одговарајуће правне, техничке, административне и финансијске мјере; омогуће утемељивање институција за документовање и олакшају приступ тим институцијама; омогуће подизање свијести о овој баштини и учешће заједница, скупина и појединаца у активностима њене заштите. Нематеријално културно наслеђе, обухвата:

- усмене традиције и изражавања, укључујући језик као покретач нематеријалног културног наслеђа;
- умјетност извођења;
- друштвене праксе, ритуали и свечани догађаји;
- знање и праксе везане за универзум и
- **традиционални занати.**

UNESCO пружа међународну помоћ у сврху очувања наслеђа уписаног на Листу

нематеријалног културног наслеђа којем је потребна хитна заштита те припрему пописа нематеријалног културног наслеђа земаља потписница кроз подршку програмима, пројектима и активностима који се проводе на националном, подрегионалном и регионалном нивоу у циљу очувања нематеријалног културног наслеђа. БиХ је тај документ ратификовала 2008. године. UNESCO заједно с Министарством цивилних послова и ентитетским ресорним министарствима тренутно ради на изради првог документа нематеријалне баштине.

Приједлози за уврштавање нематеријалних културних добара за националну листу нематеријалне културне баштине Србије су: каменорезачки занат у околини Крушевца, традиција производње ракије, опанчарство, епско пјесништво уз гусле, традиционални дувачки инструменти. Двије године се ради на пројекту уврштавања крсне славе као нематеријалног културног наслеђа Србије које би било предложено за заштиту УНЕСКО-а.

Нематеријална добра уписана на листу UNESCO-а из Хрватске, а односе се на занате и рукотворине су: производња дрвених дјечијих играчака Хрватског Загорја, хрватско чипкарство на Пагу, Хвару и Лепоглави, ткање на стану, правила одржавања и одијевања традиционалне народне ношње, златовез и свилевез, сплет и расплет, ваљање вуне, традиционалне фризури и оглавлја.

3.2. Федерација Босне и Херцеговине

Федерално министарство развоја, подузетништва и обрта је кроз **Програм развоја обртништва** усмјерило активности на отварање простора за заједничке радионице и финансирање занатлија, који би преносили своја знања и вјештине на ученике. Уз министарство, носиоци активности су кантони и јединице локалне самоуправе. У 2011. години је предвиђена додијела 230.000 КМ, подстицајних средстава за 69 предузетничких радњи које се баве дјелатношћу старих заната. Средства су намијењена за суфинансирање трошкова: провођења пословног плана, набавке алата и увођења нових технолошких поступака, побољшања услова рада у радионици, едукације и стручног оспособљавања запослених и израду рекламног материјала. У Федерацији БиХ се врше активности на припреми номинације Башчаршије за упис на UNESCO листу свјетске баштине.

3.3. Србија

У Републици Србији се кроз разне видове подршке настоје се развити канали дистрибуције за производе и услуге старих заната, укључујући израду интернет портала, подршку учешћу занатлија на изложбама и сајмовима старих заната у земљи и иностранству као и подршку манифестацијама које информису потрошаче о значају очувања и развоја старих заната. Министарство економије и регионалног развоја је израдило Правилник о одређивању послова који се сматрају умјетничким и старим занатима, односно пословима домаће радности⁵, до сада је издато 208 сертификата, с којим привредни субјект може да оствари одређене погодности и значајне подстицаје као што су: непостојање обавезе евидентирања промета преко фискалних каса, паушално опорезивање, ниже комуналне таксе за истицање фирме, скраћене процедуре и ниже закупнине за пословне просторе у власништву јединица локалне самоуправе и др. Министарство трговине и услуга је провело пројекат **“Подршка очувању и унапређењу старих заната у Републици Србији”** те у сарадњи са Етнографским музејем објавило каталог **“Стари занати у Србији”**. Одржана је и Национална изложба старих заната. Влада Србије је одобрила бесповратна подстицајна средства намијењена за набавку опреме, која по једном кориснику не могу бити већа од 600.000 динара (око 12.000 КМ). Поред подршке Владе Србије реализовани су међународни пројекти који су финансирани од стране Европске уније: **“Стари занати за ново доба”** и **„Јачање културних и социјалних веза прекограничних општина Бугарске и Србије – Трн и Димитровград“**.

⁵ Службени гласник Републике Србије, бр. 21/2005 и 1/2010

3.4. Хрватска

Кроз програм подстицаја малог и средњег предузетништва за период 2008 – 2010 година, за развој традиционалних и умјетничких заната издвојено је око 4.180.000 КМ за 954 корисника средстава. Средства су додијељена са циљем повезивања традиционалних знања са савременим технологијама како би финални занатски производи били конкурентнији на све захтјевнијем тржишту као и пројекти усмјерни на промоцију старих занатских занимањима у циљу очувања њиховог очувања и заштите културног наслеђења. Министарство gospodarства, рада и предузетништва је донијело Правилник о традицијским, односно умјетничким обртима којим су уређени услови и начини за стицање статуса старог, односно умјетничког заната. При Хрватској обртничкој комори је основана комисија за старе и умјетничке занате као стручно тијело задужено за преглед и давање мишљења о производу, групи производа за које се подноси захтјев за стицање статуса старог односно умјетничког заната. Комисија издаје увјерење и знак (наљепница или привјесак) власнику занатске радње за производ или групу производа који испуњавају постављене услове. На интернет страницама Коморе су представљене све радње које имају увјерење издато од стране Комисије⁶.

3.5. Словенија

При словеначкој занатској комори дјелује комисија за старе и умјетничке занате, као стручно тијело, задужено за издавање увјерења за производе који задовољавају постављене критеријуме за стицање статуса старог односно умјетничког заната. На посебном порталу посвећеном традиционалним занатима представљене су све занатлије које су добиле поменуто увјерење.⁷ Проведен је пројекат „Академија рукотворина“ који је кофинансиран од стране Европске Уније који предвиђа стицање практичних и теоретских знања потребних за обављање занатских дјелатности везаних за рукотворине.

---

⁶ Хрватска обртничка комора, http://www.hok.hr/cro/cehovi/tradicijski_i_umjetnicki_obrti/pregled

⁷ Обртно-подјетничка зборница Словеније, <http://www.rokodelstvo.si/izdelovalci.aspx>

4. SWOT анализа са приказом могућих рјешења уочених проблема

Из свега горе наведеног видљиво је да проблеми старих заната нису једнозначни нити лако рјешиви. Међутим, препознате су и праксе из окружења које указују на могућа рјешења у циљу унапређења стања у овој области у Републици Српској.

4.1. SWOT анализа

У даљем тексту је кроз приказ снага, слабости, могућности и пријетњи (SWOT анализа) сагледано стање у овој области у Републици Српској.

Табела 2: SWOT анализа

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> - дуга традиција у производњи производа старих заната и рукотворина - потенцијал за развој атрактивних туристичких дестинација - потенцијал за развој специјализованих понуда (културни туризам, сеоски туризам, спортски туризам...) 	<ul style="list-style-type: none"> - недовољно уређена законска регулатива - релативно мали број страних туриста, - ограничене могућности за промоцију на локалном и међународном тржишту, - ограничена употреба интернета и других облика електронске комуникације, - релативно мали број туристичких дестинација, - низак ниво прихода - ограничена потражња на домаћем тржишту и домаћих туриста, - мала улагања у иновације и дизајн како би се осавременили постојећи производи, - недовољно развијена свијест о значају и могућностима развоја занатства те недовољна подршка
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> - позитивни трендови раста туризма на свјетском нивоу, - успостављање интернет портала за промоцију аутентичних производа, - успостављање знака за аутентичност производа, - употреба аутентичних производа као званичник поклона страним владама, представницима и др, - провођење обуке за израду производа старих заната намијењене незапосленим, женама и младима нарочито у руралним крајевима 	<ul style="list-style-type: none"> - увоз јефтинијих производа старих заната, - недостатак интереса младих за наставак овог вида производње, - ниска свијест о потреби очувања нематеријалног културног наслеђа у јавности, - неуважавање потреба и очекивања туриста, - нелегална конкуренција, - недостатак средстава за подршку

4.2. Могућа рјешења

Из претходне анализе видљиво је да су проблеми са којим се суочавају стари занати данас вишеструки и дјелују дужи временски период, а под утицајем економске кризе њихово дејство је постало још разорније. Иако је листа проблема дугачка, сви проблеми могу се сврстати у неколико група:

1. Неконкурентност производа старих заната
2. Ограничен приступ тржишту
3. Недовољна промоција старих заната
4. Недовољна подршка

4.2.1. Неконкурентност производа старих заната

У даљем тексту наведени су проблеми и могућа рјешења која се односе на неконкурентност.

1. **Постојећа законска рјешења нису у функцији развоја области старих заната** нити је уређују на адекватан начин.

Измјеном постојеће законске регулативе и отклањањем уочених недостатака уз уважавање позитивних искустава других земаља, отвориће се могућност снажније подршке Владе Републике Српске области старих заната.

2. **Поред поменутог не постоје стручно утврђени стандарди квалитета** на основу којих би се утврђивао квалитет и аутентичност производа старих заната. Због непостојања стандарда квалитета омогућена је продаја производа који не осликавају нашу културну традицију.

Досадашња законска рјешења нису препознала значај производа старих заната као крајњег резултата, већ је пажња усмјерена на прописивање послова који се сматрају старим занатима. У тежњи да сачувају своје старе занате многе државе захтјевају да производи буду посебно обиљежени као „производ старог заната“. Тиме су купци занатских производа сигурни да купују аутентични производ у који су utkани вишевијековна традиција и искуство. Цертификовањем производа отвара се могућност финансијске подршке из домаћих и међународних извора за занатлије који задовољавају постављене критеријуме што до сада није било могуће.

3. **Не постоји организована обука занатлија** којом би се пружила обука постојећим и будућим занатлијама како би постигли и одржали успостављени стандарди квалитета. Пренос знања на нове генерације препуштен је занатлијама и то махом члановима породичног домаћинства који се, и поред свих препрека, одлуче на наставак породичне традиције.

Потребно је активније промовисати и проводити обуку за старе занате како за оне који се желе бавити професионално тако и за аматере и школску омладину. Тиме би се обезбиједило очување знања и вјештина које те занате чине, проширење круга лица која се баве овим занатима, професионално или аматерски и омогућило ново запошљавање нарочито у руралним срединама за младе, незапослене, жене и друге категорије становништва.

4. **Постојећи производни процеси су засновани на традиционалним технологијама** које не уважавају најновија достигнућа а производи нису прилагођени захтјевима модерних купаца.

У процесу израде је потребно имплементирати технолошка рјешења која ће утицати на смањење трошкова израде чиме ће се утицати на одрживост старих заната. Израду и дизајнирање производа је потребно проводити у сарадњи са дизајнерима како би се они прилагодили модерним захтјевима тржишта.

4.2.2. Ограничен приступ тржишту

У даљем тексту наведени су проблеми и могућа рјешења која се односе на ограничен приступ тржишту.

1. Већина занатлија је **усмјерена само на пласман производа на локалном тржишту** у директном контакту са купцима, чиме нису искориштене могућности и предности модерних начина тржишне конкуренције.

Кориштење интернета за продају и промоцију производа старих заната те повезање са туристичким организацијама намеће се као начин превазилажења ограничења локалног тржишта. Промотивне акције и презентације о предностима оваквог начина комуникације треба да разбију предрасуде и страхове занатлија те да омогуће њихово укључивање у модерне трендове. Иницијативе за обуку занатлија треба да покрене Комора и друге организације јер саме занатлије у већини имају ограничен приступ информацијама о предностима које доноси Интернет и могућностима да се на овај начин прошире канале продаје. Комуникација са пословним и социјалним мрежама омогућава шире тржиште, побољшање квалитета и дизајна производа кроз иновације и омогућава интернационализацију пословања. На овај начин омогућава се приступ већем броју потенцијалних купаца и добављача уз смањење трошкова оглашавања, избегавање разних врста посредника и јачање везе са дијаспором која је важан сегмент тржишта за производе старих заната.

2. Суочени са поплавом индустријских производа и глобализацијом туристи нису више задовољни само разгледањем природних љепота, грађевина и куповином производа који нису одраз јединствености те туристичке дестинације већ су у потрази за новим искуствима и аутентичним производима.

Креирање атрактивних туристичких дестинација и њихово комбиновање са аутентичним занатским производима и услугама је тренд у туризму и представља кључ за привлачење туриста. Унапређење сарадње занатлија и туристичких организација омогућиће додатну продају производа стварањем специфичне туристичке понуда са јединственом „причом“ за сваку туристичку дестинацију чиме ће се додатно привући туристи а тиме и тражња за производима старих заната.

3. Тренутно **не постоји интернет презентација производа старих заната** Републике Српске гдје би се на једном мјесту презентовали стари занати. Постојеће презентације (туристичких организација) нису свеобухватне нити садрже све релевантне податке.

Успостављањем интернет презентације објединиле би се све информације везане за старе занате те омогућило презентовање занатлија и њихових производа, нарочито оних који су цертификовани што би био значајан искорак у тражењу нових тржишта. За ефикасно учење у туристичкој понуди а и развоју занатства уопште, врло је важно да све Интернет презентације које су у функцији промоције занатства и туризма буду међусобно повезане и стално допуњаване са новим садржајима.

4.2.3. Недовољна промоција старих заната

У даљем тексту наведени су проблеми и могућа рјешења која се односе на недовољну промоцију старих заната.

1. Значај старих заната за привредни развој, запошљавање и очување културне баштине није у довољној мјери препознат нити подржан што је резултат дугогодишњег запостављања ове области привређивања. Међутим, и саме занатлије су својом незаинтересованашћу, неприлагођавањем модерним токовима и неповезивањем, су допринијеле стању у коме се сада налазе.

Боље организовање предузетника који се баве овим занатима је начин да се занатлије активно укључе у процесе доношења стратешких одлука у погледу развоја, подршке, маркетиншких и промотивних активности на свим нивоима.

2. Недовољно развијена свијест о значају старих заната потпомогнута је недовољним промотивним активностима и један је од главних проблема са којима се суочава ова област привређивања.

Потребне су континуиране јавне кампање како би се подигла свијест становништва, популарисало занатство односно стари занати, одржавање манифестације регионалног и локалног карактера које су добра прилика за промоцију и продају производа старих заната, затим промоције у школама кроз организовање радионица намијењених дјеци и младима те обуке из плетења, грнчарства и других заната које ће омогућити чување традиције и пренос знања. Такође, неопходна је израда анализа, студија, публикација и стручних радова са фокусом на старе занате и њихово очување које могу значајно утицати на видљивост старих заната као и израду програма подршке.

4.2.4. Недовољна подршка

У даљем тексту наведени су проблеми и могућа рјешења која се односе на недовољну подршку намијењену старим занатима.

1. **Због неприлагођавања новим трендовима** занати нису атрактивни што је додатно умањило интерес младих за истим, јер не виде перспективу у бављењу старим занатима. С тим у вези потребно је заинтересовати младе за занатство како би се знање преносило са генерације на генерацију. Очување старих заната није могуће без проширења круга лица који се, професионално или аматерски, баве овим занатима.

Европска искуства показују да је подршка државе и других заинтересованих страна неопходна како би се спречило даље пропадање и гашење старих заната. Исто тако, релативно скромна подршка може омогућити смањење незапослености и сиромаштва нарочито у неразвијеним и руралним срединама. Пружање подршке кроз пореске олакшице, гаранције за кредите, подршка за набавку опреме и наступа су само неки видови подршке који могу помоћи одрживост и очување старих заната.

2. **Израда квалитетних пословних планова** је предуслов за обезбјеђивање финансијске подршке за пројекте намијењене старим занатима из буџетских средстава а нарочито за аплицирање за средства из европских фондова. Саме занатлије ова знања не посједују, што их оставља далеко од могуће помоћи.

Обука из писања пројеката за занатлије, стручне особе у Комори и другим институција за подршку предузетницима⁸ мора бити континуирана.

---

⁸ Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа и локалне развојне агенције

5. Предложене мјере за очување старих заната

Из горе наведеног може се закључити да је потребно обезбиједити аутентичне производе старих заната и њихово промовисање савременим облицима комуникације потенцијалним купцима уз уважавање захтјева пробирљивог тржишта, што је могуће остварити провођењем следећих мјера:

1. Јачање конкурентности производа старих заната
2. Унапређење приступа тржишту
3. Унапређење промоције старих заната
4. Јачање подршке намијењене старим занатима

Стечена искуства и резултати анализе, приказани у виду предложених мјера и активности понуђени су свим заинтересованим институцијама, организацијама, удружењима на провођење у складу са њиховим могућностима и развојним плановима. Носиоци активности у оквиру својих надлежности су: Занатско-предузетничка комора, Привредна комора Републике Српске, Музеј Републике Српске, Туристичка организација Републике Српске, јединице локалне самоуправе, удружења предузетника уз подршку ресорно надлежних институција Министарства индустрије, енергетике и рударства, Министарства трговине и туризма, Министарства просвјете и културе. Наведене активности ће се реализовати у складу са расположивим средствима у Буџету Републике Српске, буџетима општина и градова у Републици Српској, средствима организација и удружења и из средстава међународних пројеката.

МЈЕРА	АКТИВНОСТИ
Јачање конкурентности производа старих заната	доношење новог правилника који би се дефинисале дјелатности и послови који се сматрају старим занатима, умјетничким занатима и домаћом радиношћу са иновираном листом заната,
	израда заштитног знака који би производе нашег занатства учинио препознатљивим а купцима гарантовао аутентичност и квалитет,
	успостављање стручног тијела за сертификацију производа који испуњавају захтјеве у погледу аутентичног изгледа, начина и квалитета израде
	организовање обука за професионално бављење дјелатношћу старих заната како би се потакло ново запошљавање, нарочито у руралним срединама,
	организовање радионица, курсева и обука за школску омладину или аматерско бављење дјелатношћу старих заната,
	пружање подршке имплементацију технолошких решења која ће утицати на смањење трошкова израде и побољшавања дизајна производа

МЈЕРА	АКТИВНОСТИ
Унапређење приступа тржишту за производе старих заната	успостављање интернет портала за промоцију производа старих заната нарочито оних који посједују сертификат о квалитету,
	организовање обука и презентација за занатлије у кориштењу рачунара, интернета те могућностима промоције и продаје производа,
	ревитализацију старих грађевина, градских цјелина и подручја и отварање специјализованих мјеста за презентацију и продају производа старих заната,
	повезивање организација туристичких организација и занатлија у провођењу маркетиншких и промотивних активности
Унапређење промоције старих заната	подстицање и помагање рада удружења и других непрофитних организација које се баве заштитом и унапређењем старих заната;
	организовање и провођење промотивних кампања и манифестација републичког, регионалног и локалног карактера,
	подршка наступима занатлија на домаћим и међународним манифестацијама, изложбама
	организовање саветовања, стручних скупова, израда публикација, стручних радова, провођења истраживања на тему старих заната
Јачање подршке старим занатима	доношење програма подршке намијењених старим занатима, на свим нивоима власти,
	израда пројеката за аплицирање на средства из европских и других фондова намијењених старим занатима,
	обука из писања пројеката за занатлије, стручне особе у комори и другим организацијама
	организовање традиционалне продајне изложбе старих заната на којој би купци биле институције, јединице локалне самоуправе и друге организације